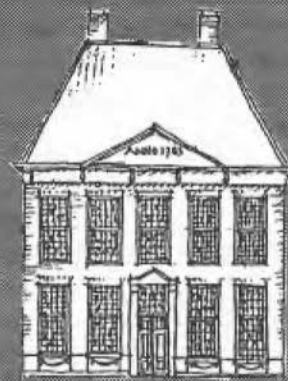

't inschrien

zevenentwintigste jaargang nr. 2, april 1995

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

't inschrien

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-309114

Postrekening nr. 832196

Bank: Rabobank Enschede rek.nr. 39.68.90.229

t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie

Druk: Soweco Almelo

HET HUIS DE WOESTE SINDS 1757 DE HAVEZATE DE BELLINKHOF TE REUTUM (DEEL 2)

Net als de familie van zijn voorganger Frederic Louis le Vasseur de Congnee marquis de Thouars, was de familie van David Constantijn van Franse oorsprong. Doordat zijn moeder de laatste jaren van haar leven op het huis Harssevelt te Tilligte sleet, was David Constantijn enigszins bekend in Overijssel. De andere overeenkomst met zijn voorganger was dat David Constantijn, gezien de Franse herkomst van zijn familie, niet aan alle eisen voor de verschrijving in de Ridderschap en Steden van Overijssel kon voldoen.

Na hun huwelijk trokken David Constantijn en Golda Catharina in op het huis de Woeste, dat sinds kort een havezate was geworden. Van de Ridderschap en Steden kreeg Golda Catharina namelijk op 20 april 1757, nog voor haar tweede huwelijk dus, vergunning om het recht van verschrijving in de Ridderschap en Steden van de havezate de Bellinckhof te Almelo op het huis de Woeste te verleggen. Sindsdien kwam de Woeste steeds meer bekend te staan als de Bellinckhof⁴². De redenen achter het verzoek tot verlegging van het recht van verschrijving moeten waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat de Almelse Bellinckhof te klein was en niet goed onderhouden werd. Ze werd (gedeeltelijk?) als boerderij verpacht en verdiende daardoor niet het aanzien en de allure van een havezate, terwijl het huis de Woeste groter en veel meer 'adellijk betimert'- een van de in 1622 geformuleerde eisen van een havezate⁴³ - zou zijn.

Ondanks het feit dat David Constantijn na zijn huwelijk zich heer tot de Bellinckhof (voorheen de Woeste) noemde, werd niet hij maar zijn echtgenote Golda Catharina in 1758 aangeslagen in de 1000e penning met betrekking tot de havezate de Woeste met aanhorigheden. De goederen werden op 31.098 guldens getaxeerd⁴⁴. Deze taxatie betekende een flinke stijging ten opzichte van die in 1750, toen de taxatie slechts 23.919 guldens bedroeg⁴⁵. Een half jaar na de belening (met de ledige hand) van Golda Catharina met de Almelse Bellinckhof op 25 september 1759, werd bij besluit van de Ridderschap en Steden van 12 april 1760 dit leengoed op verzoek van David Constantijn uit het leenverband ontslagen in ruil voor de havezate de Woeste, nu de Bellinckhof cum annexis⁴⁶.

Naast haar dochter uit haar eerste huwelijk, Johanna Carolina, kreeg Golda Catharina van David Constantijn tussen 1760 en 1764 drie kinderen: Catharina Louisa Antoinette Anna, Wilhelmina Christina Clementine en Marc Cornelis Willem⁴⁷. In 1764 herbergde het huis de Woeste 14 bewoners. Een jaar later verminderde dat aantal tot 11, in 1767 tot negen bewoners⁴⁸.

Tussen 1759 en 1762 lag David Constantijn, net als zijn voorganger De Thouars in 1751, in de clinch met de marke Fleringen over het onderhoud van de 'Hollersdijk', een gedeelte van zowel de weg van Denekamp naar Almelo

als van Weerselo naar Almelo, dat vanaf het huis de Woeste door de marke Fleringen naar de Weemsele molen te Albergen liep⁴⁹.

Over de grenzen van het jachtterritoir van de Woeste hadden rechtsvoorgangers van David Constantijn reeds sinds 1684 vaak problemen met de families Grubbe en Von Bönninghausen van het naburige huis Herinckhave te Fleringen. Jagers van beide huizen overtraden de grenzen van hun jachtgebieden. Pas in 1765 kon tussen David Constantijn en Friedrich Christian von Bönninghausen een convenant over de definitieve grenzen van het jachtterritoir van de beide huizen worden gesloten. Zij werden daartoe bijgestaan door hun respectievelijke secondanten, de heren Van Ittersum tot de Oosterhof en Von Raet tot Bögelskamp⁵⁰.

David Constantijn en Golda Catharina leefden op grote voet; ze kochten in de loop der tijd veel erven en goederen en losse landerijen. Om zulke aankopen te kunnen financieren namen ze hypotheek op o.a. de havezate de Hofstede te Raalte⁵¹. Ze deden tevens een aantal goederen van de hand, waaronder in 1762 de onder de Almelse Bellinckhof behorende erven en goederen⁵². De grootste aankoop werd gedaan in 1770; op 19 oktober werd van het kapittel van Sint Pieter te Utrecht de hof Espelo te Lonneker met de daaronder ressorterende erven en goederen in Twente en Bentheim voor in totaal 49.995 guldens verworven⁵³. Doch met deze aankoop werd gepoogd te speculeren, door het complex de hof Espelo stuksgewijs voor veel geld en als vrij en allodiaal te verkopen, hetgeen leidde tot een juridische strijd met de hofmeijer Gabriel Davina, die daarin werd bijgestaan door de Oldenzaalse advocaat mr. J.W. Racer. Deze juridische verwickelingen duurden tot 1777, doch de afhandeling ervan heeft zich nog enkele jaren voortgesleept⁵⁴.

Zware schulden noopten David Constantijn en Golda Catharina tot sanering van hun financiën. Aan verkoop van hun woonhuis viel niet te ontkomen; op 28 december 1780 droegen ze de Woeste met aanhorigheden voor 27.657 guldens en 10 stuivers onderhands over aan Jan Zeger baron Sloet⁵⁵.

Intussen had Golda Catharina van haar nicht, de stiftsjuffer Swana Anna Johanna van Bellinckhave, haar rechten en pretenties op de Woeste verworven⁵⁶. Na de verkoop woonden David Constantijn en Golda Catharina beurtelings op het huis Nije Fenne in Het Bildt in Friesland en te Weerselo, waar ze in een van de stiftsgebouwen de laatste jaren van hun leven sleten⁵⁷.

4. Het huis de Woeste in de familie Sloet ofwel het begin van het einde van het huis.

De nieuwe heer tot de Woeste, Jan Zeger baron Sloet, werd op 29 december 1747 te Zutphen gedoopt als zoon van Jan Adriaan Joost baron Sloet, heer tot Diepenbroek, Kerzenberg, Oye, Oldhuis en Westerholt (1710-1768), en Wilhelmina Agnes Isabella Elberdina baronesse van Heeckeren tot de Nettelhorst (1717-1795).

Op 20-jarige leeftijd trad hij in Staatse dienst en werd op 15 januari 1767

Hof Espelo, situatie 1969. Foto H. Hagens

vaandrig in het infanterie-regiment Ruys. Anderhalve maand later trad hij in het huwelijk met het eveneens 20-jarige en uit Zutphen afkomstige burgermeisje Adriana Claudia Paets⁵⁸. Na opdracht door David Constantijn du Tour kon Jan Zeger op 4 februari 1781 met de Woeste cum annexis beleend worden.

Pas nu wordt er iets duidelijk over de omvang van de havezate met aanhorigheden. Deze werd omschreven als volgt: „...*Het huis en de havezate de Bellinckhof, tevoren de Wuste genaamt, met sijn heerenhuis, bouwhuis en verdere getimmertens, bouw-, hooi- en weilanden, plantagiën, opstaande boomen en houtgewassen, hooge en laage landerijen, ouden en nieuwen toebehoor, regaliën, preëminentien, recht van verschrijvinge in de Ridder-schap van Overijssel, alle regt en gerechtigheden ...*”

Onder de havezate hoorde nog een aantal erven en goederen, te weten „1) *het Munsterhuis*, 2) *het Pashuis*, 3) *het Potshuis* en 4) *Voortman, met hunne hooge en laage landerijen en ap- en dependentien, met ook nog het kleine huisje bij Potshuis...*”⁵⁹ Van de vier erven en goederen was alleen het erve en goed Pashuis in de marke Dulder (landgericht Oldenzaal) gelegen, de andere drie lagen in de marke Reutum⁶⁰. De aankoop van deze havezate had Jan Zeger gedeeltelijk gefinancierd met een hypotheek van 17.000 guldens tegen 3½% per jaar van de minderjarige kinderen van wijlen Hendrik Frederik

Bouwer, in leven burgemeester van Deventer, en Hermanna van Suchtelen⁶¹. Doordat vele leden van de van oorsprong uit Overijssel afkomstige familie Sloet in het verleden in een van de drie ridderschappen verschreven waren, kon Jan Zeger dan ook op 4 maart 1783 vanwege de Woeste in de Ridderschap van Overijssel geadmitteerd worden⁶². Doch nadat hij in 1787 de havezate de Grimberg te Notter in het landgericht Kedingen had verworven⁶³, werd hij op zijn verzoek op 29 maart 1788 vanwege déze havezate in de ridderschap verschreven⁶⁴. Het blijft vooralsnog duister om welke redenen dat is geschied. Kort tevoren had hij gepoogd de Woeste cum annexis te verkopen; in de Haarlemsche Courant van 23 juni 1787 liet Jan Zeger bekendmaken dat op 20 juli daaropvolgend de Woeste cum annexis geveild zou worden. Uit de tekst van deze kennisgeving blijkt dat de Woeste een waar herenhuis was: *„...Wordt mits deezen bekendgemaakt, dat de public insate van den Huize en Havesaate den Bellinkhof, geleegeen in de Provincie Overijssel, een quartier uur van Drenthe (moet zijn Twente, wat ook in de volgende kennisgevingen te lezen stond, J.H.W.) gerigts Ootmarsum, met desselfs fraaye Hoven beplant met exquisite Vrugtboomen, Slinger- en andere Bossen, en wandelingen, in een aangename situatie geleegeen, weezen zal op Vrijdag den 20 July aanstaende, des voormiddags om tien uren, in de Herberg Den Zwartten Arend, bij Weerselo en vervolgens op Maandag den 3 september, ter zelve plaatse en uren de finaale Slag zal geschieden...”* Belangstellenden konden bij de houtvester van Twente, Jan Everhard Lamberts te Weerselo, nadere informatie verkrijgen⁶⁵.

Deze veiling leverde echter geen verkoop op, want de op de Woeste rustende hypotheek uit 1781 werd in 1788 met nog zes jaar verlengd⁶⁶.

Intmiddels was Jan Zeger, die van 1788 tot 1790 en 1793 tot 1795 namens het gewest Twenthe gedeputeerde van de Staten van Overijssel was⁶⁷, met zijn familie verhuisd naar de havezate de Grimberg, waar zijn echtgenote Adriana Claudina op 14 maart 1791 overleed⁶⁸. Het beheer van het complex de Woeste liet Jan Zeger over aan de houtvester Lamberts. Het huis de Woeste schijnt tot en met 1794 onbewoond en onverhuurd, doch wel goed onderhouden te zijn geweest. In het laatstgenoemde jaar verpachtte Jan Zeger namelijk een gedeelte van de Woeste aan Bertus Munsterhuis en zijn echtgenote Hendrica Overbeek voor de duur van zes jaar met een optie voor nog drie jaar erbij voor 50 gulden per jaar. In de pachtovereenkomst werd dat verpachte gedeelte omschreven als volgt: *„...den gehelen Schuttenkamp in sijne bepalinge met de meijersweijde buiten 't land, alsmede den Hof bestaande van den inganck der Hofpoorte, de pas rechtdoor tot aan de rug van de Nieuwe Hof (.?.) met de inwooninge soo Pots Jan land in gebruik heeft met het bouwhuis soo aen 't staat soo verre nodig...”* Met betrekking tot het goede en regelmatige onderhoud zal Munsterhuis *„...de gehele voorste hof moeten schoonhouden, schoffelen, de Hegge snoeien en wat daer toe behoort, de plaats voor 't huis ook schoonhouden, met de beide Heggen buiten de poort,*

de vrugtboomen wel bewaren en telen...” en er tevens zorg voor moeten dragen dat er niets gestolen en ontvreemd werd⁶⁹. In 1795 telde het gezin van de pachter Munsterhuis drie personen⁷⁰.

Wordt vervolgd

J.H. Wigger

Noten (deel 2)

42. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 81, folio 60 dorso (Resolutie d.d. 20 april 1757).
43. A.J. Gevers en A.J. Mensema, *De havezaten in Salland en hun bewoners* (Werken van de VORG, deel XXXVII (Alphen aan de Rijn, 1983), xiii
44. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 2559 (Register van de 1000e penning).
De goederen van haar tante Anna Swana Johanna van Bellinckhave, stiftsjuffer van Weerselo, werd toen getaxeerd op 1000 guldens.
45. Ibidem, inv.nr. 2556 (Register van de 1000e penning).
46. RAO, Repertorium Leenprotocollen Provinciale Leenkamer van Overijssel, nrs. 6 en 1190.
47. Van Doorninck, *Geslachtkundige Aanteekeningen*, 298.
Genealogie De Thouars in Nederlands Adelsboek (45e jrg), 1952, 416.
48. RAO, Statenarchief (inv. Ter Kuile), inv.nrs. 2689, 2692 en 2695 (Registers Hoofdgeld Twente, 1764, 1765 en 1767).
49. RAO, Huisarchief Herinckhave, inv.nr. 431.
50. Ibidem, inv.nr. 414.
51. Mensema en Gevers, *De havezaten in Salland*, 298.
52. Archief Oudheidkamer Oldenzaal, inv.nr. 274.
RAO, RAL Almelo, inv.nr. 52 (Register 50e penning, d.d. 30 augustus 1762).
De erven en goederen, o.a. de Croese, Hinsenveld, Pezie, Janmaat en de Schoppe, werden op 14 juli 1762 geveild en toegewezen aan W. Bekker, G.J. Nieuwenhuis, Ch. Nieuwenhuis en J.H. Bloemen, allen te Oldenzaal. De Almelose Bellinckhof met de daarbij behorende rechten zelf bleef tot en met 1805 in handen van de familie Du Tour. Zie hiervoor RAO, RAL Almelo, inv.nr. 15, fol. 188-189 (d.d. 13 augustus 1806).
53. Van Doorninck, *Geslachtkundige Aanteekeningen*, 298. Naast de hof Espelo c.a. werden ook twee Bentheimse erven en goederen voor 6676 guldens aangekocht.
G.J. Ter Kuile, sr., 'Geschiedenis van den Hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners' in *Werken van de VORG*, nr. 23, (1908), 1-169, i.h.b. 147-148.
54. Ter Kuile, *Geschiedenis van den hof Espelo*, 148-154.
55. RAO, RAL Ootmarsum, inv.nr. 71 (Register 50e penning), 321 (d.d. 22 en 24 januari 1781), en
RAO, RAL Oldenzaal, inv.nr. 18, 59 (d.d. 15 juni 1781), m.b.t. het erve Voortmanshuis.
56. RAO, RAL Ootmarsum, inv.nr. 9 (d.d. 4 maart 1781).
57. In de jaren 1782-1783 werden ze met een pandbeslag op hun huis op het Stift door juffer A.E. Lintelo te Oldenzaal geconfronteerd. Zie RAO, RAL Oldenzaal, procesdossier nr. 133).
David Constantijn stierf op 11 mei 1785 en Golda Catharina op 8 maart 1793.
H. Sannes, a.w., 513-515.

58. Mensema, 'Ridderschap van Overijssel, 1460-1795', nr. 918.
De Wapenheraut, 16e/17e jrg, (1913), 102-103.
59. RAO, Repertorium Leenprotocollen Provinciale Leenkamer van Overijssel, nr. 1190.
60. Wiefker, 'De Woeste c.q. De Bellinkhof', 25.
RAO, Collectie Ter Kuile, inv.nr. 118 (Pachtboek van de havezate de Bellinkhof te Reutum, 1781-1803)
61. RAO, Archief Provinciale Leenkamer van Overijssel, inv.nr. (Manuscript Inventaris) 3145, 126, d.d. 21 augustus 1781.
62. Mensema, 'Ridderschap van Overijssel, 1460-1795', nr. 918.
63. Ter Kuile, *Geschiedkundige Aanteekeningen op de Havezathen*, 105-111.
64. Mensema, 'Ridderschap van Overijssel, 1460-1795', nr. 918.
65. Gemeente-archief Utrecht, Haarlemsche Courant, d.d. 23 juni 1787, nr. 75.
66. RAO, Archief Provinciale Leenkamer van Overijssel, inv.nr. (Manuscript Inventaris) 3145, 126.
67. RAO, Statenarchief, (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 1512, folio 181.
C. van Heel, *400 jaar Gedeputeerde Staten*, a.w., 45.
68. *De Wapenheraut*, 16e/17e jrg. (1913), 102.
69. RAO, Collectie Ter Kuile, inv.nr. 118, f. 1.
70. RAO, Statenarchief (Inv. Ter Kuile), inv.nr. 5357 (Volkstelling Twente 1795).

WERK GROEP LANDWEREN

Op initiatief van de heer E. Engels heeft de Oudheidkamer onder onze leden de belangstelling gepeild voor deelname aan een op te richten 'Studiegroep Landweren'.

Inmiddels hebben zich 16 geïnteresseerden aangemeld en heeft de eerste bijeenkomst in het Elderinkshuis plaatsgevonden.

De werkzaamheden zijn verdeeld over vier aandachtsgebieden, te weten:

1. Literatuur- en bronnenonderzoek
2. Studie veld- en familienamen
3. Veldonderzoek naar resten van landweren
4. Vastleggen van gevonden gegevens op kaart

De volgende vergadering zal plaatsvinden op 16 mei a.s.

Wie zich alsnog bij deze studiegroep wil aansluiten kan zich melden bij de heer J. Koek.

Aan hen die dat niet willen, maar wel informatie op het gebied van landweren kunnen leveren, wordt eveneens verzocht zich te melden bij de heer J. Koek.

Tel. 053 - 309114 (Elderinkshuis) of 053 - 303125 (privé)

HET 'HEEMAF-TERREIN' TE HENGELO, EEN CURIEUZE PLEK

Tot voor kort was het z.g. 'Heemaf-terrein' te Hengelo bekend als de locatie waar vroeger het Huys Hengelo had gestaan en waar aan het begin van onze eeuw de fabriek van de Hengelosche Electriche en Mechanische Apparaten Fabriek (HEEMAF) werd gevestigd. Dat is in een 'nutshell' eigenlijk alles wat over die plek bekend was.

Door ontwikkelingen van de stad, veranderingen in planologische inzichten en veranderende eisen te stellen aan de industrie, is het ± 9 ha grote terrein inmiddels voorbestemd om als bouwlocatie te worden ingericht. Door ernstige bodemverontreiniging moet de grond gesaneerd worden; afhankelijk van de mate van verontreiniging op bepaalde plaatsen tot wel 5 à 6 meter diep, op andere plaatsen slechts tot 1 à 2 meter diep.

Die saneringen doen de hoop leven dat a.s. zomer de fundamenten, kelders, kerkers (of minimaal de 'uitbraaksleuven') en grachtentracé's van het Huys Hengelo zullen worden blootgelegd, waardoor over die plaats nieuwe gegevens aan de reeds bekende zullen worden toegevoegd.

Wie echter de locatie nauwlettend beziet, zou tevoren al kunnen bedenken dat er waarschijnlijk wel meer wetenswaardigs tevoorschijn zou kunnen komen. Bekend is dat er nederzettingssporen uit de IJzertijd zijn gevonden op de aangrenzende essen, terwijl het gebied tussen de samenvloeiing van de Drienerbeek en de Berfloebek ook vóór het stichten van de Hof te Hengelo (12e of 13e eeuw) wel eens een aantrekkelijke vestigingsplek zou kunnen zijn geweest. Die plek ligt n.l. hoger dan het beekdal en tevens vlak bij water.

Anderzijds moet er rekening mee worden gehouden dat de vestiging van industrie zeer veel bodemverstoring heeft veroorzaakt, zodat eventuele bewoningssporen uit vroeger eeuwen wellicht allang zijn uitgewist en dus niet meer te achterhalen zijn. Daar komt bij dat de vroegste bewoners (vóór 800 à 1000 v. Chr.) bij voorkeur een woonplaats zochten op hoger gelegen gronden en latere bewoners (toen waterbeheersing tot de mogelijkheden ging behoren) zich daarna pas vestigden op lager liggende terreinen¹.

Vondsten 1993

Ook hier deed weer opgeld dat belangwekkende vondsten gedaan worden door oplettendheid van amateurs en niet het gevolg zijn van gestructureerde overheidsplanning.

Het was het AWN-lid J. v. Nuenen, die in het najaar van 1993 ontdekte dat er in het noordelijk afgegraven terrein paalsporen aanwezig bleken in het zichtbaar geworden dekzand. Nadere inspectie toonde tevens een aantal afvalkuilen aan, terwijl er verschillende tracé's van vroegere grachten werden gevonden. Een deel van die grachten werd vermoed (concluderende uit de restanten van de grachten op de eerste kadastrale kaart van 1821), maar er

waren ook enige tracé's welke onbekend waren en die nog op een goede verklaring wachten.

In afvalkuilen werden enkele scherven gevonden van IJzertijdpotten, alsmede van scherven van inheems en uitheems Romeins aardewerk (grotweg tussen 400 vóór en 400 ná Chr.). Ook werd een neolitische pijlpunt aangetroffen (4000-1500 v. Chr.).

De paalgoten stonden deels solitair, maar ook in configuraties. Zeker moeten die configuraties duiden op bepaalde bouwsels, zonder dat met zekerheid sprake mag zijn van een boerderij of iets dergelijks. Daarbij moet echter bedacht worden dat de exploraties pas konden aanvangen, toen de bovenlaag tot een diepte van $\pm 0,90$ tot 1,20 m door draglines was afgegraven. Eventuele aanvullende gegevens waren dus misschien al ongezien verwijderd.

Ook een 'palissaden-rij' van zeven paalgoten geeft nog stof tot nadenken. In ieder geval werden op het noordelijke deel van het terrein, ten westen van het oude kerkhofje, bewoningssporen aangetroffen van omstreeks het begin van onze jaartelling. De noordelijke buitengracht van het Huys Hengelo kon tevens in kaart worden gebracht, waarbij de veronderstelling werd bevestigd dat het kerkhofje vroeger binnen die gracht heeft gelegen.

Vondsten 1994

Eind november 1994 werd ondergetekende gewaarschuwd dat er zwartverkleurde botten waren gevonden in het terrein grenzende aan de Berflobek (Bankastraat). Daarop is hij wekenlang bezig geweest om dat gebied, voorzover toegankelijk, te exploreren. Allereerst werden zeer vele botstukken gevonden, alle op ± 3 m diepte, welke werden herkend als z.g. 'slacht-afval', botstukken van paarden, schapen, zwijnen, koeien en van een enkele hond². Voorts werden er zeer vele potscherven aangetroffen, alle op het niveau tussen 2,80 en 3,20 m diepte onder het maaiveld. De vindplaats werd gekarakteriseerd door een ligging helemaal onderin het bedekkende profiel en bovenin het onderliggende dekzand. Het betrof een zeer rijke vondst, die merkwaardigerwijs voorwerpen uit verschillende perioden bevatte, op één niveau onderin een aantal elkaar snijdende beekprofielen. Het waren een paar duizend scherven uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd, zowel inheems als uitheems Romeins. Daarnaast ook enkele middeleeuwse scherven en in het bovenste dekzand (ontstaan ná ± 10.000 v. Chr.) een viertal mesolitische scherf-ateliers: ± 8000 tot 4000 v. Chr.³.

Deze vondsten, alle op eenzelfde niveau gevonden, suggereerden dat alles volgens conventionele opvattingen daar beland moest zijn ten tijde van de jongste scherf (dus middeleeuws!). Hoe is dat te rijmen met de grote verscheidenheid in uiterlijke datering? De verklaring volgt verderop.

Tijdens de graafwerkzaamheden werd een enkele sintel of 'slak' gesignaleerd, waar aanvankelijk onvoldoende aandacht aan werd besteed.

Toen echter een dergelijke 'slak' aan de buitenzijde een 'baksel' bleek te vertonen, werd de aandacht daar meer op gericht. Er werd toen in totaal ongeveer 8 à 9 kg aan slakken verzameld, welke nadien werden aangeduid als resten van ijzeroer-smeltovens (ROB). De nadere datering zal nog wel enige tijd in beslag nemen. Ook deze smeltoven-restanten werden gevonden op dezelfde diepte als alle overige vondsten.

Bij graafwerkzaamheden bleek dat er op de grens van bedekkend profiel en het dekzand, op verschillende plaatsen veen zichtbaar was. Dat veen, deels op en deels in het bovenste deel van het dekzand, moet toch ontstaan zijn ná de laatste IJstijd (ná ± 10.000 v. Chr.)? Het betrof geen aaneengesloten veenlaag, maar kleinere partijen veen met daartussen zandlagen. De botanici spreken daarover van 'verknepen veen'. Botanici van de VU te Amsterdam hebben uit dat veen monsters genomen om door middel van pollenonderzoek meer informatie te verkrijgen over samenstelling en datering.

Vlechtend beekstelsel

Ook werd het profiel boven het dekzand beoordeeld door een bodemkundige⁴ die tot de conclusie kwam dat het een z.g. 'jong profiel' betreft. Dat jonge profiel bestaat uit verschillende lagen zand, leem, humus etc., typisch voor een dichtgeslibde beek. Deze profielen lopen daarbij kris en kras door elkaar heen en moeten ontstaan zijn in de Middeleeuwen en later.

De bodemkundige spreekt eigenlijk van een 'niet echt profiel'. Hij doelt daarbij op het feit dat er op het onderliggende dekzand (± 3 m onder het maaiveld) een deel van de sedimentatie ontbreekt. Men mag immers verwachten dat er tussen het ontstaan van het dekzand (na de laatste IJstijd) en de Middeleeuwen ook een flinke sedimentatielaag moet zijn afgezet. Die laag ontbreekt in het profiel. Er zit dus in dat profiel duidelijk 'een gat in de historie', d.w.z. dat het sediment tussen ± 10.000 v. Chr. en de Middeleeuwen ontbreekt.

De verklaring is, dat het oudere sediment (dat verdwenen is) gedurende eeuwen is uitgespoeld door de stroom van de beek. Alleen de onderlaag (het dekzand) bleef op de bodem achter. Door het meanderen van de beek werden de oevers afgekalfd en alles wat op die oevers lag, viel in de beek. Al het lichtere sediment werd meegevoerd door de stroom en slechts zwaardere delen (scherven, botten, slakken etc.) bleven op de bodem achter.

De mesolitische ateliers zijn de enige vondsten die op de oorspronkelijke plaats zijn gebleven, terwijl al de andere vondsten in de beekbedding terecht zijn gekomen tengevolge van het afkalven door meanderen. Dat verklaart ongedwongen waarom vondsten uit verschillende perioden toch alle op één niveau worden teruggevonden. Naderhand slibden die tracé's dicht en werd alles (op ± 3 m diepte) bewaard.

Een profiel waarbij sprake is van het kris en kras door elkaar verlopen van beektracé's, wordt een 'vlechtend beekstelsel' genoemd. Anders dan bij

opgravingen op de hoge gronden (essen) worden de vondsten in zo'n systeem niet chronologisch boven elkaar aangetroffen. Deze bevindingen zijn in het oosten van ons land vrij uniek.

Oude kaarten

Dat de bovengeschetste verklaring niet hypothetisch is, kan blijken bij het raadplegen van oude kaarten. Daartoe staat ons ter plaatse van de opgravingen niet veel kaartmateriaal ter beschikking. De oudste kaart is een zgn. Twickelkaart, die getekend werd door Jos. Muller op verzoek van Unico Willem van Wassenaer (1692-1755). Op die kaart staat de huidige BerflobEEK sterk kronkelend afgebeeld. Ongetwijfeld is dat vele eeuwen lang zo geweest, zodat gedurende vele honderden jaren de loop van die beek regelmatig veranderde (te zien als een zich voortbewegende slang). De zg. Hottingerkaart (1783) toont ter plaatse een breed gebied van drassig terrein, wat het lage karakter onderstreept.

Tijdens de opgravingen bleek het dekzand langs de BerflobEEK (over ± 50 à 60 m ten oosten van die beek) op een diepte te zitten van ± 3 m onder het maaiveld (onder het vlechtend beeksysteem), terwijl meer naar het oosten (achter het kerkhofje) dat dekzand gelegen was op diepten variërend van $0,60$ m (vlak achter de tennisbaan Bornsestraat) tot ± 1 m (ten westen van het kerkhof). Dat verklaart waarom in 1993 paalgaten werden gevonden (daar waar het dekzand hoog is gelegen) en in 1994 'slechts' scherven e.d. (er werd niet gewoond op lager gelegen drassig terrein).

Opgravingen in beekbeddingen zijn voor archeologen geen alledaagse ervaring!

De locatie 'Heemaf-terrein' dient dus zowel te worden beoordeeld door middel van conventionele beoordelingscriteria (op het hoge dekzand), alswel door middel van 'aangepaste' criteria ter plaatse van het 'vlechtend beeksysteem' (boven het lage dekzand waar het drassig was).

In ieder geval zijn er op de plaats van het onderhavige industrieterrein inmiddels vondsten van menselijke activiteiten gedaan uit het Mesolithicum, het Neolithicum, de IJzertijd, de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen.

Verdere vondsten op het Heemaf-terrein worden met veel belangstelling tegemoet gezien.

H. Reynders

- 1) Dr. A.D. Verlinde, provinciaal archeoloog
- 2) B. Hoekstra, medewerker Natuur Historisch Museum Enschede
- 3) Dr. A.D. Verlinde, provinciaal archeoloog
- 4) Dr.ir. J.J. Reynders, bodemkundige, destijds hoofd afd. Bodemkunde van de R.U. Utrecht.

DE KAARTENVERZAMELING VAN DE OUDHEIDKAMER

Inleiding

Het lot van museumstukken is dat de meeste hun leven in depôt doorbrengen en dat slechts weinige permanent tentoongesteld worden. Voor (land)kaarten is de situatie veelal nog slechter. Zij komen zelden uit de ladenkasten, waar zij verblijven, zoals bij de Oudheidkamer 'Twente'. Een enkele maal wordt een kaart vertoond in een tentoonstelling, als deze in het thema van de tentoonstelling past. Daardoor is de kaartenverzameling weinig bekend, temeer daar de ladenkasten in afgesloten ruimten staan, die alleen onder geleide bezocht mogen worden. Dit wordt nog versterkt door de omstandigheid, dat tot voor enige jaren ruim honderd, veelal oude kaarten, beschreven waren en van een inventarisnummer voorzien. De rest was niet beschreven en meestal opgeslagen in manden en dozen, waardoor het zeer moeilijk was een bepaalde kaart te vinden.

Inmiddels zijn alle losse kaarten beschreven, van een inventarisnummer voorzien en opgenomen in een computerbestand. Er wordt nu gewerkt aan de atlassen, die eveneens in de kaartenverzameling worden opgenomen.

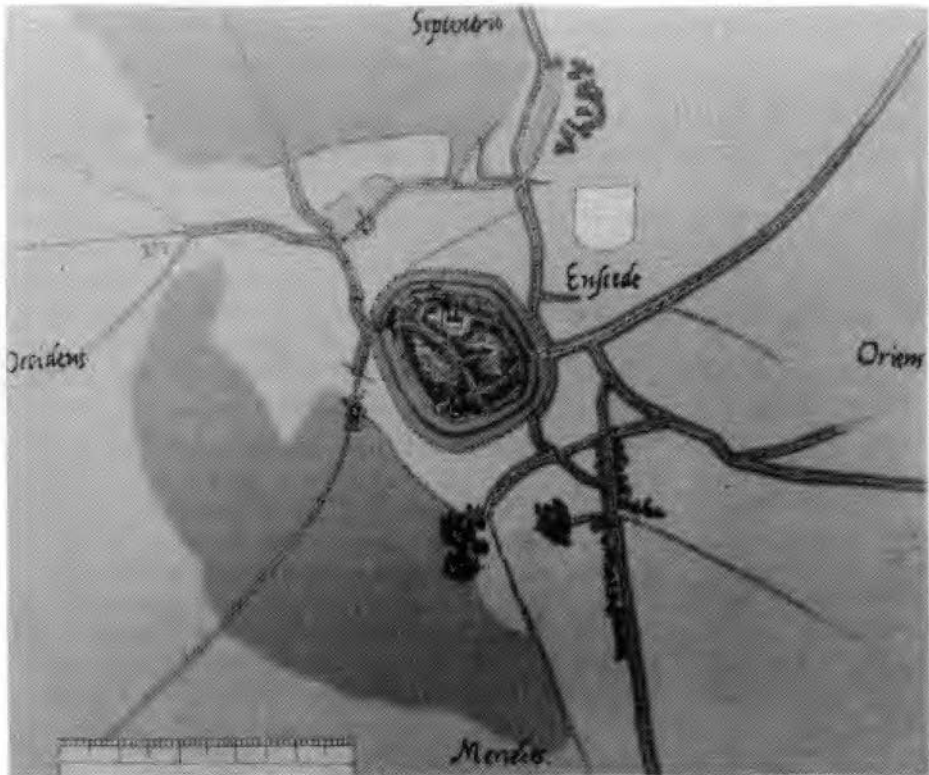
De computergegevens zijn doorgegeven aan de Centrale Catalogus voor de Kartografie van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Het terugvinden van een bepaalde kaart is door deze acties zeker verbeterd, maar de toegankelijkheid blijft beperkt door de regel dat alleen onder geleide de kaarten geraadpleegd mogen worden.

Nu het leeuwendeel van de inventaris-activiteiten is voltooid, is duidelijk geworden dat de Oudheidkamer beschikt over een zeer fraaie kaartenverzameling van de regio en de aangrenzende gebiedsdelen, die kan bogen op een grote compleetheid. Ze bevat ruim 900 kaarten en kaartenseries, waarvan ruim 80 kaarten ouder zijn dan 200 jaar.

Het ligt in het voornemen in 't Inschrien een aantal korte artikelen te publiceren over bijzondere kaarten uit de verzameling en hun makers.

JACOB VAN DEVENTER

Deze man, die later genoemd zou worden 'de vader van de Nederlandse kartografie', werd geboren in de buurt van Deventer ca. 1505. Hij vertrok rond 1520 op jeugdige leeftijd naar de universiteit van Leuven, waar hij medicijnen en wiskunde studeerde en zich mede bekwaamde in de kartografie. Hij is waarschijnlijk enige jaren arts geweest, maar vestigde zich in 1542 als kartograaf in Mechelen, met zijn vrouw Barbara Smets. Hij noemde zich al in 1540 'keizerlijk geograaf van Karel V'. Hij kreeg opdrachten van vele zijden, onder andere van Dordrecht en het Heemraadschap Delfland. De fraaiste in de beginperiode is de opdracht provinciekaarten te maken van Brabant, Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland, die in druk verschenen tussen 1542 en 1547 (N.B. Eerst in 1543 werd Gelre door Karel V ingelijfd!).

Kaart van Enschede, gemaakt door J. van Deventer

De originele kaarten zijn alle verloren gegaan, maar copieën zijn tijdig vervaardigd, die zich dan ook in de verzameling bevinden. Philips II gaf in 1559 opdracht tot vervaardiging van stadsplattegronden van de 'landen van herwaarts over'. De opdracht is verloren gegaan, maar er is wel een vrijgeleide uit 1559, tevens beveldschrift. Zo weten wij dat zijn jaarsalaris was f 200,- met een daggeld van twee gulden als hij voor zijn meetwerkzaamheden op stap was, met een vergoeding voor gids, tolk en paard. Dat was een mooi inkomen, maar wel met één probleem: de koning en zijn ambtenaren betaalden altijd te laat. Eénmaal moest Jacob een jaar op zijn salaris wachten. Hij maakte ca. 250 plattegronden van de 17 Nederlandse gewesten, getekend volgens een methode met vaste kleuren voor land, water, straten en huizen, met een schaal van 1 : 7500 en één oriëntatie, n.l. Noorden Boven. Hij maakte 114 plans (tekeningen) en 97 cartons (bijkaarten) van Nederlandse steden. In Twente maakte hij kaarten van Almelo, Delden, Enschede, Goor, Oldenzaal en Ootmarsum en verder in Overijssel van Deventer, Hardenberg, Hasselt, Kampen, Kuinder, Steenwijk, Vollenhove en Zwolle. Jacob heeft er

± 12 jaar aan gewerkt. 's Zomers op stap om te meten en 's winters in Mechelen de kaarten uittekenen. In 1572 vluchtte hij naar Keulen, toen de Spanjaarden Mechelen plunderden. Hij stierf daar in 1575. In zijn nalatenschap vond men drie banden met kaarten en papieren waaruit bleek, dat hij voor de Spaanse koning werkte. Viglius van Aytta van Zwichem, voorzitter van de Geheime Raad te Brussel, haalde de boeken naar Brussel. Vandaar gingen zij door naar Spanje, waar zij nog zijn in de Nationale Bibliotheek minus het eerste deel, dat spoorloos verdwenen is. Deze uitgesproken militaire kaarten hebben de koning te laat bereikt om nog van invloed te kunnen zijn op het verloop van de oorlog in de periode dat de Republiek der Verenigde Nederlanden gevestigd en geconsolideerd werd. De theoretische vraag rijst dan hoe die oorlog zou zijn gelopen als Alva en zijn opvolgers tijdig over de kaarten zouden hebben kunnen beschikken, als door tijdige betaling de kaarten eerder geleverd waren. De kaarten raakten in vergetelheid toen Mercator, Blaauw en dergelijke, kaarten vervaardigden die aan de niet militaire behoeften voldeden. Op 11 april 1859 werd op een veiling bij Martinus Nijhof in Den Haag een collectie aangeboden en geveild van 152 kaarten uit de 16e eeuw door de familie van Aerssen, rijke mensen en hoge ambtenaren in de tijd van de Republiek. Frederik Mulder, antiquair te Amsterdam, werd

Kaart gemaakt door Nicolaas ten Have

eigenaar voor f 51,- oftewel dertig cent per kaart, niet wetende wat hij gekocht had. In 1866 verkocht hij de verzameling voor f 300,- aan W. Eekhoff, archivaris van Friesland en Leeuwarden, die inmiddels had uitgevonden dat het ging om de kaarten van Van Deventer. Eekhof bezorgde de provincies de kaarten van de steden die in die provincies lagen. Eerst in de periode 1916-1923 is een facsimile-uitgave van de Nederlandsche stedenkaarten gemaakt. Het is een losbladig boekwerk met een uitvoerige toelichting van de toenmalige rijksarchivaris R. Fruin, dat zich bevindt in de verzameling van de Oudheidkamer. Inmiddels is er een nieuwe uitgave verschenen, die compleet voor f 3.500,- verkrijgbaar is.

DE KAART VAN NICOLAAS TEN HAVE

Naarmate de Republiek der Verenigde Nederlanden vastere vorm aannam, kregen de gewesten behoefte aan behoorlijke en betrouwbare kaarten van hun gebied. Zo kwamen na het Twaalfjarig Bestand in alle gewesten één of meer gewestelijke kaarten tot stand, ook van de Generaliteitslanden Brabant en Limburg. De laatste gewesten die over een kaart wensten te beschikken, waren Drente en Overijssel. Van het gewest Drente werd een kaart gemaakt die dienst zou doen bij een aantal grensgeschillen met Overijssel en Groningen. Toen die kaart in zo'n geschil op tafel kwam, begrepen de Staten van Overijssel dat zij een goede kaart moesten hebben om niet door anti-Overijsselse kaartenmakers in een hoek te worden geduwd. In 1639 werd het werk tot het maken van een kaart opgedragen aan Nicolaas ten Have, conrector van de Latijnse school in Zwolle. Van Ten Have is weinig bekend, ook niet waar hij de bekwaamheid van kartograaf had verkregen. In 1648 was de kaart gereed; Ten Have bood 18 exemplaren als wandkaart met een schaal van $1 : \pm 100.000$ en een onbekend aantal als ataskaart met een schaal van $\pm 1 : 200.000$ aan zijn opdrachtgevers, de Staten van Overijssel, aan. Het is een mooie kaart geworden, die volgens kenners één van de beste en nauwkeurigste van de gewestelijke kaarten is geworden. Het is dan ook geen wonder dat hiervan vele nieuwe drukken, vooral op atlasformaat, werden gemaakt door bekende kartografen als Visscher en Frederik de Wit in de 17e eeuw, door Covens en Mortier en J. de Lat in de 18e eeuw en R. en L. Ottens in de 19e eeuw. In de 18e eeuw werd de kaart nog eens gebruikt door een Venetiaanse kartograaf, die titels en opschriften verwijderde om die te vervangen door zijn eigen naam. Het is een wonder dat een kaart, die in 1648 werd gemaakt, met slechts geringe aanpassingen in de 19e eeuw gebruikt kon worden. Of moeten wij aannemen, dat er in Overijssel 150 jaren lang niets veranderde in het kaartbeeld? Overigens werd ongeveer twintig jaren geleden door een Twents dagblad een facsimile-uitgave van deze kaart aan haar abonnees geschonken.

J.C.N. Schrijver

PARIJSE MODE OP DE VOET GEVOLGD MET DE FASHIONDOLL

Onlangs werd ik uitgenodigd de poppenverzameling van de Oudheidkamer 'Twente' te Enschede te komen bekijken.

Mijn eerste blik viel op een porceleinen pop van de Gebr. Neubach, een Duits fabrikaat uit het begin van deze eeuw. Een prachtige pop met een ietwat melancholieke uitdrukking op het gezicht en door de laatste bezitter gekleed in de traditionele boerinnedracht uit deze streek. Kortom een pop die het hart van een echte poppenkenner sneller doet slaan.

Een andere pop die mij onder ogen kwam, was misschien wel interessanter. Deze pop heeft een stoffen lijf met schouderkop en deed me denken aan een eenvoudige uitvoering van de luxueuzere lady- of fashiondoll. De benaming zegt het al, een pop voor dames en mode. Deze pop was in de 2e helft van de vorige eeuw zeer geliefd en een statussymbool bij de dames van de betere stand. Zo'n pop, die hoofdzakelijk in en om Parijs werd gemaakt, werd besteld compleet met koffer (trousseau), gevuld met vele kledingstukken, alles afgestemd op de allerlaatste mode. Kleding die op dat moment voor een dame van stand werd voorgeschreven, zoals een ochtendjapon om thuis te dragen, een wandelcostuum met hoed en bijbehorende parasol, een baljurk met waaier of, voor naar de opera, daarbij een toneelkijker. Meerdere setjes onderkleding compleet met corsetjes en petticoats, kousen en schoenen voor verschillende gelegenheden. Aan de hand van deze kleine copieën van de laatste damesmode werd dan de eigen kleermaker of coupeuse aan het werk gezet.

Een lady- of fashiondoll met zo'n welgevulde koffer is daarom nu, aan de hand van de toen heersende mode, vrij nauwkeurig te dateren en is een klein museum op zich. Een zeldzaam bezit en zowel toen als nu ook een kostbaar bezit, dat beslist niet voor iedereen was weggelegd.

R. Hemmelder-Klijzen

Porceleinen pop in klederdracht, gemaakt door Gebr. Neubach
(foto G. Kleerebezem)

Porceleinen pop in witte jurk, een lady- of fashiondoll
(foto G. Kleerebezem)

MOLENS 'INTERNATIONAL'

In 1965 werd op initiatief van de Portugese molendeskundige Prof. J.M. dos Santos Simões een internationale bijeenkomst van molenliefhebbers en molendeskundigen georganiseerd. Vier jaren later vond een tweede bijeenkomst plaats, in 1973 een derde, en wel in Oosterbeek. Bij die gelegenheid werd formeel opgericht:

The International Molinological Society

kortweg TIMS genoemd. Deze vereniging telt thans ongeveer 300 leden, voornamelijk uit West-Europa maar ook uit landen als de U.S.A., Canada, Zuid-Afrika, Israël, Japan, om enkele te noemen. Ze richt zich vooral op verdieping van kennis van molens in de breedste zin. Hoewel molenbehoud op de weg ligt van andere instanties, wil TIMS streven naar verantwoord restaureren en daarbij in voorkomende gevallen met raad en daad bijstaan.

Elke vier jaren wordt een 'Symposium' georganiseerd, steeds in een ander land. Dan worden allerlei molen-onderwerpen behandeld en excursies georganiseerd langs molens in de omgeving. De lezingen en ingezonden bijdragen worden gebundeld in de 'Transactions', die zo een volledig verslag bieden van elk symposium. De (voer-)taal bij dit alles is Engels.

Twee keer per jaar verschijnt het tijdschrift 'Molinologie' met korte bijdragen, mededelingen en recensies. Langere bijdragen worden gepubliceerd in de serie 'Bibliotheca Molinologica', waarvan per één of twee jaar een aflevering verschijnt.

TIMS-Nederland

Sinds 1987 bestaat er een aparte afdeling voor het Nederlandse taalgebied, alleen toegankelijk voor TIMS-leden. Deze verzorgt sinds 1990 een Nederlandse uitgave onder de titel „Nieuwsbrief“, sinds 1994 als 'Molinologie, tijdschrift voor molenstudie'. Het bevat nieuwtjes, excursieverslagen, vraag-en-antwoord en korte en lange artikelen. Er wordt naar gestreefd, dit blad te doen uitgroeien tot HET vakinhoudelijk molenblad in Nederland.

Lid en abonnee

Alleen leden van TIMS-International kunnen lid worden van TIMS-Nederland. Maar iedereen kan zich op 'Molinologie' abonneren.

- * Een abonnement op Molinologie kost f 20.- per jaar
- * Het lidmaatschap van TIMS-Int. momenteel f 43.- per jaar
- * Het lidmaatschap van TIMS-NL daarboven f 25.- per jaar

U kunt zich opgeven als lid of abonnee door overmaking van het betreffende verschuldigde bedrag naar:

Penningmeester TIMS-Nederland
Hondsdrif 17
3738 TB Maartensdijk
Postbankrek. 6104927

Na betaling ontvangt u alle publicaties voor leden, welke tot dan toe in het jaar van uw aanmelding verschenen.

OMGAAN MET GESCHIEDENIS EN KRITIEK

Naar aanleiding van het in 1993 verschenen boek 'Het proces Huttenklaas' schreef ik voor 't Inschrien van januari 1994 een recensie. Kern van mijn betoog was dat auteur Rob Kupers een correcte transcriptie had gemaakt van de in het Rijksarchief Zwolle aanwezige processtukken, maar dat hij zich door gebrek aan kennis had vertild aan het 'in zijn tijd' willen plaatsen van de familie Annink.

Uit een repliek in het julinumnummer (1994) van 't Inschrien komt naar voren dat de schrijver zich op zijn teentjes voelde getrapt. In zijn verweer gaat Kupers niet rechtstreeks in op de door mij gesignaleerde manco's, maar meende mij te moeten terechtwijzen via ongerechtigheden die zouden voorkomen in mijn in 1991 verschenen boek 'Betovering en vervolging'. Kupers concludeerde tot slot 'al met al een recensie waarbij ten aanzien van de kwaliteit duidelijke vraagtekens gezet kunnen worden'.

Ik heb toentertijd besloten daar niet op te reageren, aangezien op 15 oktober 1994 bij de Twents-Gelderse Uitgeverij De Bruyn mijn boek 'Met den koorde of door het zwaard' zou verschijnen. Dit boek over de criminele rechtspraak in Twente was, naar mijn mening, het beste antwoord op zijn repliek, omdat het duidelijk maakt dat ik uitstekend gekwalificeerd was om zijn boek te bespreken. In mijn boek komt namelijk ook een case-study voor over de familie Annink. Behalve nieuwe gegevens ontvouw ik in dat hoofdstuk een theorie over een bende en de achtergrond van de stoel die in het museum het 'Palthe-huis' in Oldenzaal staat. Het hoofdstuk over Huttenklaas heeft in de regionale pers veel aandacht gekregen (Twentsche Courant, 8-10-1994).

Dat heeft Kupers gestoken zoals blijkt uit een ingezonden brief in de TC van 21-10-1994 en een rancuneuze bespreking van mijn boek in het januari-nummer van 't Inschrien. Nu is het natuurlijk nooit leuk om een boek te publiceren en een jaar later schrijft iemand een hoofdstuk over hetzelfde onderwerp, waaruit blijkt dat je het nodige over het hoofd hebt gezien. Dat geeft Kupers echter niet het recht om kwaadwillige onzin te debiteren. Vandaar dat ik dit keer besloten heb om wel te reageren.

Recensie

Tweederde van zijn recensie in 't Inschrien heeft betrekking op slechts één (!) hoofdstuk in mijn boek. Net als in zijn reactie op mijn bespreking geeft Kupers opnieuw blijk van gebrek aan kennis, selectief lezen en dicht hij mij zaken toe die niet kloppen. Zo word ik onder andere van het invullen van 'ontbrekende delen' beticht, terwijl ik op dat vlak juist zeer terughoudend ben geweest. Beweringen en argumenten in mijn boek - dat geldt ook voor het boek over toverij en mijn recensies - zijn gebaseerd op door mij geraadpleegde archiefstukken en literatuur.

Voor wat betreft 'Met den koorde of door het zwaard' zijn deze terug te vinden in negen pagina's voetnoten, een aantal bijlagen en drie pagina's literatuur- en bronnenoverzicht. Als historicus weet ik hoe belangrijk het is om controleerbaar zowel als voorzichtig te werk te gaan.

Volgens Rob Kupers loopt mijn theorie over een bende waarvan de familie Annink deel heeft uitgemaakt als een 'rode draad' door het boek en ik zou dit zelfs 'listig hebben verweven'. Zoals reeds eerder opgemerkt heeft slechts één van de dertien hoofdstukken betrekking op Huttenklaas. Mijn boek gaat primair over de criminele rechtspraak in Twente vanaf de Middeleeuwen, de wijze van straffen en de door mij achterhaalde doodvonnissen en lijfstraffen evenals de plaatsen

waar deze zijn voltrokken. De titels van de hoofdstukken onderstrepen dat: 1. Rechterlijke organisatie, 2. Lijfstraffelijke rechtspleging, 3. Galgen, raderen en geselpalen, 4. Scherprechters, kosten en 'naer olde gewoonte', 5. Door het vuur, 6. Door het zwaard, 7. Door het koord, 8. Verminken, geselen, brandmerken, schandstenen en schavotstraffen. De hoofdstukken 9, 10, 11 en 12 zijn case-studies (waaronder Huttenklaas) en het boek wordt afgesloten met hoofdstuk 13, Hoofdpijnen en suggesties voor onderzoek. Het zal de lezer daarom niet verbazen dat ik de 'recensie' van Kupers niet erg serieus neem.

Bende

Tot mijn grote verrassing bleek het mogelijk om een zaak uit 1765 uit het drostambt Haaksbergen/Diepenheim en het proces tegen de familie Annink in het drostambt Twente met elkaar in verband te brengen. Genealogisch onderzoek ondersteunde de theorie dat de familie Annink deel heeft uitgemaakt van een bende, die in de zuidelijke helft van Twente, het Duitse grensgebied en de Achterhoek haar werkterrein had. Ik hoop dat de historische verenigingen in Ambt-Delden zowel als Haaksbergen verder onderzoek naar dit criminele netwerk zullen verrichten. Met mijn theorie geef ik een onderbouwde voorzet. In het algemeen bevat mijn boek een keur aan nog niet eerder gepubliceerde gegevens en suggesties voor verder onderzoek op het terrein van misdaad en straf in Twente.

Behalve op de werkwijze van het drostengericht kreeg ik tijdens mijn onderzoek ook zicht op de rol die tortuur in een aantal gevallen in de procesgang speelde. Hierdoor werd het mogelijk een uitspraak te doen over de 'stoel van Huttenklaas' in Museum het 'Palthe-huis'. Getuige voorbeelden in musea elders en de in de verschillende processtukken gehanteerde terminologie hebben we naar mijn mening te maken met de pijnbank van het drostambt Twente. Van de familie Annink heeft volgens de processtukken alleen Aarne een pijnlijke ondervraging moeten ondergaan. Vanwege de functie van de stoel en het feit dat er geen tortuur op Klaas is toegepast lijkt het mij daarom onaannemelijk dat de man er 100 dagen - zoals een volksverhaal ons wil doen geloven - op gevangen heeft gezeten. Dat heeft niets te maken met 'zelf invullen' of 'kost wat kost een primeur willen halen', zoals Kupers suggereert maar met verantwoord historisch onderzoek.

Het is jammer dat de redactie Rob Kupers niet verzocht heeft om met mij contact op te nemen inplaats van zijn rancuneuze stukken kritiekloos te plaatsen. Door dit beleid heeft men zichzelf en het blad een slechte dienst bewezen.

Dick Schlüter

INHOUDSOPGAVE 'T INSCHRIEN 1968 T/M 1994

Sinds kort is de inhoudsopgave van 't Inschrien tot en met 1994 beschikbaar gekomen in de vorm van een index op auteur en een index op onderwerp. Hierin zijn alle artikelen, boekbesprekingen en andere zaken van belang op eenvoudige wijze terug te vinden.

Deze indexen zijn verkrijgbaar op papier, op diskette 3½" en op diskette 5½", af te halen of telefonisch te bestellen op het Elderinkshuis.

Prijs: f 7,50, plus eventuele verzendkosten.

BOEKBESPREKING

Hof Espelo. Het Twentse bezit van het Utrechtse kapittel van St. Pieter 1544-1597

Op 17 november 1994 vond in het Elderinkshuis te Enschede de presentatie plaats van het boek 'Hof Espelo'. Op voorhand zagen velen dit boek als wat voorlopig de kroon op het werk van de heer drs. J.H.R. Wiefker moest worden. De heer Wiefker publiceert al jaren op verdienstelijke wijze over de geschiedenis van het Lonneker landgoed Espelo. Met de uitgave, een bronnen-publicatie, zou een getrouw beeld worden geschapen van een 16de eeuwse hof, in dit geval Espelo.

De hof Espelo was het economische, administratieve en juridische centrum voor de boerengeslachten die woonden op de Twentse erven van het kapittel van Sint Pieter te Utrecht. De heer Wiefker is diep in de geschiedenis van de hof Espelo gedoken en transcribeerde een aantal stukken met het doel deze te publiceren. Het manuscript van 'Hof Espelo' was reeds in het jaar 1991 nagenoeg gereed. Door omstandigheden duurde het evenwel nog drie jaren voordat de publicatie het levenslicht zou zien. Tussentijds was in de jaarverslagen van de Oudheidkamer, die de uitgave zou verzorgen, overigens telkenmale keurig aangekondigd dat het boek zou verschijnen.

Zien wij het boek in, dan valt op dat de Vereniging Oudheidkamer 'Twente' als auteur vermeld staat. Daarnaast wordt de heer Wiefker genoemd als de verzorger van de transcripties van het hofboek van Espelo over de jaren 1549-1577 en van de jaarrekeningen van de Rentmeesters 1544-1597. Wie nu uiteindelijk verantwoordelijk is voor de inleiding (p. 5-15) is niet duidelijk. Het was mijns inziens wel zo wenselijk geweest de naam of namen van de schrijver(s) te vermelden („Ik acht het niet waarschijnlijk...”, p. 11).

Met het op de markt brengen van dit boek is een aantal zeer interessante archiefstukken uit het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle op een handzame wijze bijeengebracht. Het lezen van 'Hof Espelo' vergt echter wel het nodige van de lezer. Uiteraard is voor het lezen van 16de-eeuwse teksten voor de meesten van ons enig doorzettingsvermogen noodzakelijk, toch draagt de vormgeving er niet toe bij dat de stof eenvoudig tot zich kan worden genomen. Het lettertype van de transcriptie is klein tot zeer klein. Het bij de uitgebreide registers gebruikte lettertype is overigens weer een stuk groter.

'Hof Espelo' is meer dan een zuivere bronnenpublicatie. Enerzijds draait het boek om het hofboek en de rekeningen en is middels een helaas niet foutloos register geprobeerd een goede toegang te creëren, toch ook is getracht om de lezer een inleiding mee te geven. Bij deze inleiding plaats ik enkele kritische kanttekeningen. Naast nuttige en noodzakelijke opmerkingen over de gebruikte bronnen, het hofgericht, de persoon van de hofmeier, kalender en kerkelijke feestdagen, wordt eigenlijk maar zeer summier ingegaan op de horigheid en het hofrecht van de hof Espelo. Hier draaien de bronnen echter om.

Een goede uitleg over de horigheid en het hofrecht van Espelo wordt in 'Hof Espelo' gemist. Ook het inmiddels 87 jaar oude standaardwerk van mr. G.J. ter Kuile sr. 'Geschiedenis van den Hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners' biedt ons op dit terrein onvoldoende aanknopingspunten. In 'Hof Espelo' heeft men zich in de inleiding waarschijnlijk grotendeels beperkt tot een uittreksel van het proefschrift van dr. W.H.J. Bodisco Massink uit 1927, dat betrekking had op de horigheid onder de landsheerlijke hoven in Twente. In de praktijk leken het hofrecht van Espelo

en het hofrecht voor de hofhorigen onder de Twentse landsheerlijke hoven te Ootmarsum, Oldenzaal, Goor, Borne, Delden, Weddehoen en Kagelink veel op elkaar. Toch waren er, zo blijkt, ook duidelijke verschillen.

Een groot deel van de uitleg op de pagina's 13 en 14 blijkt niet te stroken met de praktijk onder Espelo. Bij een huwelijk van een niet-horige met een horige werd de niet-horige niet automatisch horig, doch was een rechtshandeling vereist om in de echte te kunnen treden (zie bijvoorbeeld pagina's 80, 81, 83 en 84). Bij het niet doen van erfwinning vererfde het gebruiksrecht van het horige goed niet op (één van) de broers en zusters van de laatste persoon die erfwinning had gedaan, maar verviel het gebruiksrecht na het verstrijken van één jaar aan de heer (p. 43). Belmundigheid hield niet in dat rechten en bezittingen van de horige boer direct verbeurd werden verklaard, maar dat de horige geen erfenis kon nalaten aan zijn verwanten en zelf ook niet kon erven. De hofhorige boer kon zijn bouw- en erfrecht (gebruiksrecht) ook verkopen aan niet-familieleden, zolang die althans in de echte waren of tot de echte wilden toetreden.

Uit deze voorbeelden moge blijken dat, anders dan in het eerste deel van de inleiding van 'Hof Espelo', de theorie niet voldoende getoetst is aan de praktijk. Dit is opvallend, daar bijvoorbeeld de pagina's 8 en 9 anders doen vermoeden. Het lijkt erop dat verschillende schrijvers aan het werk zijn geweest. 'Hof Espelo' kent verder nog een vrij uitgebreide woordenlijst, terwijl ook de nodige aandacht is geschonken aan het bezit van boerderijen, tienden en uitgangen van het kapittel van St. Pieter.

Concluderend merk ik op dat de wens om het aantal pagina's beperkt en daarmee de prijs van het boek betrekkelijk laag (f 27,50) te houden het boek niet ten goede is gekomen. Daarnaast is de inleiding niet steeds even sterk. Persoonlijk had ik liever een tientje meer uitgegeven voor een boek met een grotere letter en een heldere op de stof toegespitste inleiding.

Deze kritische kanttekeningen doen evenwel niets af aan het belang van de publicatie en mijn bewondering voor het doorzettingsvermogen van de heer Wiefker, die er uiteindelijk in is geslaagd om een aantal 16de-eeuwse bronnen voor een ieder binnen handbereik te krijgen.

R.F.A. Rorink

Hof Espelo: Het Twentse bezit van het Utrechtse kapittel van St. Pieter 1544-1597

Transcriptie: drs. J.H.R. Wiefker

Uitgave Vereniging Oudheidkamer Twente (Enschede 1994)

Prijs: f 27,50

VERSCHEENEN BOEKEN

A visit to St. Petersburg 1824 - 1825, Wassenaer, C. de, bewerkt door I. Vinogradov.
(Norwich 1994). Prijs £ 14.95

ISBN 085 95 5 145-8

VERSCHENEN TIJDSCHRIFTEN

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer 'Twente'.

Aold-Hoksebarge, 1994, no. 4.

- Henkes, S., *Haaksbergse schutterij*, p. 1780-1782.
 Asbreuk, B.E., *In en om de boerderij, het jaar rond, door de eeuwen heen (slot)*, p. 1783-1785.
 Asbroek, W.E. en J.G.L. Overbeeke, *De erven Swerink in Brammelo (7, slot)*, p. 1768-1769.
 Berendsen, H.E.J., *Het oude Germaanse boerenerfrecht III*, p. 1786-1787.
 Hagen-Waanders, R. ten, *Historie der kerken. R.K. Parochie Sint Isidorus*, p. 1791-1792.
 Leppink, G.J., *Kamperen in het Haaksbergen van 1916*, p. 1793-1794.
 Asbroek, W.E. ten en J.G.L. Overbeeke, *De Wissink erven in Eppenzolder I*, p. 1795-1796.

Oald Hengel, 1994, no. 6.

- Kuipers, H., *De Kamphorst*, p. 135-138.
Geschiedenis van het Twents Mannenkoor Hengelo, p. 141-143.
 Schwertasek, J., *De straat waarin wij wonen. Drienerstraat (vervolg)*, p. 145-148.
 Reynders, H., *De boedelscheiding van Johan van Twickelo*, p. 149-151.

Oald Hengel, 1995, no. 1.

- Reynders, H., *Het Heemaf-terrein geeft geheimen prijs*, p. 3-5.
 Walhof, F.C., *De St. Ludgeruskerk*, p. 5-7.
 Hamer, M., *Beekstraat 51*, p. 9-11.
 Schwertasek, J., *De straat waarin wij wonen, Drienerstraat (vervolg)*, p. 12-15.
 Welberg, G.J., *De marke Klein Driene (14)*, p. 16-17.
 Walhof, F., *Roddel, achterklap en ruzies*, p. 19-21.

Oet de Boerschopn, Vereniging Heemkunde Weerselo, 1994, no. 52.

- Wiefker, J.H.R., *Is er een Noorddijk-geheim?*, p. 14-15.
 Engelbertink, H., *Maarke Rossum (50)*, p. 29-32.

't Onderschoer, Contactorgaan stichting Heemkunde Denekamp, 1994, no. 4.

- Asma, H., *Hulpjes in de bakkerij van Asma*, p. 25-32.
 Boink, H., *Installatie burgemeester Van der Heijden in Denekamp in 1934*, p. 39-46.
 Lohuis-Visser, S., *Begrafenisgebruiken Breklenkamp*, p. 47-50.
 Snoeijink, G. en H.F. Arends, *Rüthen in Westfalen en het geslacht Aren(d)s*, p. 55-e.v.

Twente Genealogisch, Nederlandse genealogische vereniging afdeling Twente, 1995, no. 1.

- Scholten, F.L., *Gerechtigde acties tegen boeren. Gerechtigde acties tegen boeren uit Dulder, Albergen, Geesteren en Agelo*, p. 2-5.
 Scholten, F., *Kwartierstaat Scholten*, p. 5-8.
 Dix, R.A.J., *Kwartierstaat Maetkate*, p. 9.

Twickelblad, 1994, no. 4.

Brunt, A., *Bezitters Twickel maakten volop gebruik van 'Heerlijke Rechten'. Over de geschiedenis van de jacht op Twickel*, p. 13-16.

Voute, R., *Over jachthoors, jachtbitter, hartsvangers en jachtsperen. Het spoor van de jacht in kasteel Twickel*, p. 19-20.

Schneider, P., *In 1758 bracht een otter een premie van 2 gulden op. De familie Schneider, Twickel en de jacht*, p. 21-23.

Gons, P., *Drinkwater nu via pompstations Espelo, Holten en Herikerberg naar Delden.*

Oudste nog in gebruik zijnde watertoren komt mogelijk op lijst van monumenten, p. 25-26.

MEDEDELING**Regionaal Historisch Documentatie Centrum 'Streekarchief Delden'**

Op 23 oktober 1993 werd de Stichting 'Streekarchief Delden' een feit, een zelfstandige organisatie met als doelen:

1. Het in stand houden, uitbreiden en toegankelijk stellen van een historisch documentatie-centrum betreffende lokale en regionale geschiedenis.
2. Het verwerven van de benodigde documentatie voor amateur-onderzoekers en amateur-archeologen.
3. Beoefening van lokale en regionale geschiedenis.

Tot nu toe zijn we erg tevreden over de resultaten. Het aantal bezoeken tot eind 1994 bedroeg ± 800 en nog steeds weten enthousiaste bezoekers de weg naar ons centrum te vinden.

Onze documentatie is enorm uitgebreid dit laatste jaar. We hebben kopieën van alle Doop-, Trouw- en Begraafboeken van het oude Richterambt Delden en alle aangrenzende plaatsen; rechterlijke en notariële archieven, stukken uit het Statenarchief en Gemeente-archieven en inventarissen van huis- en kerkelijke archieven; van alle ons omringende verenigingen krijgen we de periodieken waarvan de inhoud wordt gecatalogiseerd volgens rubrieken en in de computer opgeslagen.

We hebben goede contacten met het Rijksarchief Overijssel in Zwolle en we mogen de boeken die wij denken nodig te hebben, lenen om te kopiëren. In ruil daarvoor verrichten wij indiceerwerk voor het Rijksarchief.

Voor veel mensen is Delden toch dichterbij dan Zwolle en ook wij beschikken over een studiezaal waar men rustig kan werken.

Wij nodigen iedereen die belangstelling heeft uit, eens een kijkje te komen nemen.

Het Streekarchief is gevestigd in de Openbare Bibliotheek, Langestraat 133, 7491 AD Delden, tel. 05407-61719.

We zijn geopend op dinsdag en vrijdag van 14.00 - 17.30 uur en van 18.30 tot 20.30 uur.

E. Verschuuren Maessen,
beheerder

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studieboeken
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedeestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210

*b*B

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde bandboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*